

**ҚАЗАҚ ХАНДАРЫ
ТУРАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕР
(XV ғ. ортасы - XVIII ғ. басы)**

Берекет КӘРІБАЕВ

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Берекет КӘРІБАЕВ

ҚАЗАҚ ХАНДАРЫ ТУРАЛЫ
ЗЕРТТЕУЛЕР
(XV ғ. ортасы -XVIII ғ. басы)

Монография

Алматы
«Қазақ университеті»
2019

ӨОЖ
КБЖ
К

*Басыпдан шығаруға әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
Тарих, археология және этнология факультетінің Ғылыми Кеңесі ұсынған*

*Қазақстан республикасы білім және ғылым министрлігі
«Қазақ хандығының басқару институттары»
атты ғылыми жобасы аясында орындалды*

Шікір жазғандар:

тарих ғылымдарының докторы **Т. Омарбеков**
тарих ғылымдарының докторы, профессор **Ғ.Қ. Кеңжебаев**

Кәрібаев Б.

Қазақ хандары туралы зерттеулер (XV ғ. ортасы –
XVIII ғ. басы): монография / Б. Кәрібаев. – Алматы: Қазақ
университеті., 2019. – 228 б.

ISBN 978-601-04-4277-1

Автор бұл монографияда ортағасырлық жазба деректер мәліметтеріне, қазақ халқының ауыз әдебиетінің материалдарына, сондай-ақ тарихнамалақ материалдарға сүйене отырып, XV ғасырдың ортасынан XVIII ғасырдың басына дейін Қазақ хандығының билігінде болған Керей мен Жәнібек хандардан Тәуке ханға дейінгі қазақ хандарының тұлғалық болмысын, қазақ тарихындағы алатын орны мен тарихи рөлін, билік құрған жылдарындағы хандықтың ішкі және сыртқы саяси жағдайы мәселелерін қарастырады. Автор қарастырып отырған тарихи тұлғалардың өмір жолы мен тарихын Қазақ хандығының тарихымен байланыстыра отыра қарастырады және бірнеше тың тұжырымдарды ұсынады.

Монография отандық тарихтың кейінгі ортағасырлық кезеңінің мамандарына, ЖОО студенттеріне, магистранттарына, докторанттарына және тарихқа қызығушылық білдіретін қалың оқырмандарға арналған.

ӨОЖ
КБЖ

© Кәрібаев Б., 2019

ISBN 978-601-04-4277-1

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2019

КІРІСПЕ

Қазақстан аумағында мемлекеттіліктің бірнеше мыңжылдық тарихы бар. Мемлекеттіліктің әр дәуірлердегі көрінісіне сол кезінде өмір сүрген нақты мемлекеттер – хандықтар, қағанаттар, әмірліктер жатады. Жиырмадан астам саяси-әлеуметтік құрылымдардың дамуында үздіксіздік пен сабақтастық принциптері ерекше рөл атқарады. XV ғасыр ортасында құрылған Қазақ хандығы осы принциптер негізінде құрылып, мемлекеттіліктің ұлттық сипаттағы көрінісі болды.

XV ғасыр ортасынан XIX ғасырдың бірінші ширегіне дейін өмір сүрген Қазақ хандығының қазақ тарихында алар орны зор. Ол мемлекет үш мыңжылдан астам уақытқа созылған Қазақстан аумағындағы этникалық үдерістерді өз мәресіне дейін жеткізіп, қазақ халқының қалыптасуы процесін аяқтады, ру, тайпа атауына негізделген этнонимдердің орнын этникалық мәні бар «қазақ» атауымен ығыстырды және Дешті Қыпшақ атауын «Қазақстан» атауымен өзгертті.

Үш жарым ғасырлық тарихы бар Қазақ хандығы өз ішінде екі үлкен дәуірге бөлініп, алғашқысы - біртұтас, екіншісі – бытыраңқылық дәуір немесе кезең деп аталады. XV ғасыр ортасынан XVIII ғасыр басына дейінгі кезең - біртұтас кезең болса, XVIII ғасыр басынан XIX ғасырдың бірінші ширегіне дейінгі уақыт – бытыраңқылық кезең болып саналады. Хандықтың біртұтас кезеңі өз ішінде оқиғалардың дамуына қарай тағы да бірнеше кіші кезеңдерге бөлінді. Олар хандықтың құрылған кезеңі, күшейген кезеңі, әлсіреген кезеңі, қайта көтерілген, «текетірес» және тағы басқа кезеңдері.

Хандықтың әр кезеңінде Керей мен Жәнібек хандар, Бұрындық хан мен Қасым хандар, Мамаш хан, Тахир хан, Ахмет хан, Тоғым хан, Бұйдаш хан, одан кейін Хакназар хан, Шығай хан, Тәуекел хан, Есім хан, Жәңгір хан, Тәуке хандар билік құрып,

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	3
тарихының кезеңдеріне сипаттама.....	8
1. Хандықтың құрылу кезеңіне сипаттама.....	9
1.1. Хандықтың құрылу кезеңіндегі билеушілер: Керей мен Жәнібек хандар.....	11
2. Хандықтың күшею кезеңіндегі билеушілер.....	55
2.1 Хандықтың күшею кезеңіне сипаттама.....	55
2.2 Бұрындық хан.....	57
2.3 Қасым хан.....	65
3. Қазақ хандығының «уақытша» әлсіреу кезеңіндегі билеушілер.....	82
3.1 Хандықтың «уақытша әлсіреу» кезеңіне сипаттама.....	82
3.3 Тахир хан.....	87
3.4 Бұйдаш хан.....	90
3.5 Қожа Ахмет хан (Ахмет хан).....	92
3.6 Тоғым хан.....	92
4. Хандықтың қайта өрлеу кезеңіндегі билеушілер.....	95
4.1 Хандықтың қайта өрлеу кезеңіне сипаттама.....	95
4.2 Хақназар хан.....	96
4.3 Шығай хан.....	118
4.4 Тәуекел хан.....	128
5. «Текетірес» кезеңіндегі билеушілер.....	148
5.1 Хандықтың «текетірес» жылдар кезеңіне сипаттама.....	148
5.2 Есім хан.....	149
5.3 Тұрсын хан.....	167
6. Жоңғарлармен алғашқы күрестер кезеңіндегі билеушілер.....	176
6.1 Хандықтың жоңғарлармен алғашқы күрестер кезеңіне сипаттама.....	176
6.2 Есім ханұлы Жәнібек хан.....	177
6.3 Жәңгір хан.....	183
7. «Белгісіз жылдар» кезеңі.....	198
8. «Алтын ғасыр» немесе Тәуке хан билік құрған.....	198
8.2 Тәуке хан.....	199
Қорытынды.....	216
Әдебиеттер:.....	221